

کلمه اول را بگویید جواب به خاطر می آید!

بررسی مشکل پاسخ دادن به سؤالات درس مطالعات اجتماعی

حسن مؤمنی

کارشناس ارشد جامعه‌شناسی، دبیر استان ایلام

اشاره

هنگام پرسش‌های شفاهی از دانش‌آموزان، معمولاً دبیران مشاهده می‌کنند که رفتارهای خاصی، از ترس، نگرانی و استرس گرفته تا درخواست کمک از معلم برای یادآوری کلمات کلیدی پاسخ از آنان سر می‌زند. در طول دوران تدریس بسیاری از دانش‌آموزان را مشاهده کرده‌ام که هنگام پرسش‌های شفاهی، اصرار می‌کنند: «آقا اگر کلمه اول را بگویید، یادم خواهد افتاد.» هدف اصلی این اقدام پژوهی بررسی و حل چنین مشکلی است. این مسئله با تکنیک اقدام پژوهی و طرح آزمایشی متشکل از دو گروه به‌عنوان گروه آزمایش و گروه شاهد مورد بررسی قرار گرفت. در مدت زمان شش هفته اجرای اقدام پژوهی و با داشتن دو گروه آزمایش و کنترل، و مقایسه نمرات آنان در پرسش‌های شفاهی و کتبی و مقایسه وضعیت آنان قبل و بعد از اجرا، مشکل اکثر دانش‌آموزان برطرف شد و همین‌طور نمرات کتبی آنان نیز افزایش نشان داد.

کلیدواژه‌ها: یادگیری، بازخورد، طلب کلمه اول، مطالعات اجتماعی سال اول؛ اقدام پژوهی

توصیف وضع موجود

بسیار مشاهده می‌شود، وقتی سؤالی از دانش‌آموزان، به‌خصوص در درس‌هایی مانند مطالعات اجتماعی، پرسیده می‌شود، آنان از دبیر تقاضا می‌کنند، اولین کلمه پاسخ را بگوید تا بقیه جواب یادشان بیاید، چون اولش را فراموش کرده‌اند. این مشکل در خیلی از مدارس و بین دانش‌آموزانی که صرفاً حفظ می‌کنند، عمومیت دارد. مدرسه مورد بررسی در سال تحصیلی ۱۳۹۳-۹۴ چهار کلاس متشکل از دو کلاس دوم و دو کلاس سوم داشت. وجود چنین مشکلی بین دانش‌آموزان مدرسه مرا بر آن داشت که بعد از تعیین دلایل مشکل، راه‌حل آن را دریابم. در نهایت افرادی از هر دو کلاس دوم به‌عنوان گروه آزمایش و گروه کنترل تعیین شدند. با این وصف می‌توان اهداف «اقدام پژوهی» حاضر را

چنین برشمرد:

۱. رفع مشکل دانش آموزان هنگام پاسخ به پرسش های شفاهی؛
۲. تغییر شیوه مطالعه و خواندن دانش آموزان که موجب چنان واکنش هایی شده است؛
۳. رفع نگرانی و تشویش هنگام جواب دادن به سؤالات شفاهی؛
۴. تقویت یادگیری مفاهیم.

گردآوری اطلاعات (شواهد یک)

طبق تجارب این جانب، وجود این مشکل (شامل جواب ندادن به سؤالات، با وجود درس خواندن زیاد و نگرانی و تشویش هنگام جواب دادن درس) بیش از هر مورد دیگری مشهود بوده است. نظرات سایر همکاران را نیز که درس های دیگری تدریس می کردند، جویا شدم. نظرات آنان هم مؤید مشکل من بود، و همگی با این مسئله به کرات مواجه شده بودند. اما شواهدی که نام برده شد برایم کافی نبود، لذا به دنبال شواهد متقن تر و محکم تری بودم که مشکل را واضح تر سازد. مرتبه دوم، در روزی که دانش آموزان می دانستند پرسش و جوابی در کار نیست و جو آرامی بین دانش آموزان حکم فرما بود، از آنان نظر خواهی و نتایج را ثبت کردم. همچنین بین دو دسته سؤالات امتحانی مقایسه ای، یعنی یک بخش سؤالات شناختی و توضیحی، و بخش دیگر سؤالات غیرشناختی مطابق جدول ۱، مقایسه ای به عمل آوردم. علاوه بر این، با چند نفر از دانش آموزان مصاحبه ای کردم و دریافتم که نتایج همگی در یک راستا هستند. یعنی «دانش آموزان مدعی بودند که زیاد درس می خوانند، ولی در زمان پاسخ گویی نمی دانند چرا مطالب از یادشان می رود.»

جدول ۱ نشان می دهد، نمرات دانش آموزان در پاسخ به دو دسته سؤال شناختی (مستلزم به

یاد آوردن) و غیرشناختی (انتخاب از بین گزینه های موجود) بر حسب آزمون t مستقل تفاوت معنی داری نشان می دهد. به طوری

جدول ۱. مقایسه پیش آزمون بین دو دسته سؤالات شناختی و غیرشناختی با آزمون t مستقل					
Std. Error Mean	انحراف استاندارد	میانگین	تعداد	سؤالات	
۰/۶۰۰۸۹	۲/۲۴۸۳۲	۱۰/۸۵۷۱	۲۳	غیرشناختی	پیش آزمون
۰/۵۶۰۰	۲/۰۱۹۱۴	۸/۹۲۳۱	۲۳	شناختی	

که دانش آموزان در جواب دادن به سؤالات غیرشناختی در وضعیت بهتری نسبت به سؤالات شناختی قرار دارند. به عبارت دیگر، با انجام آزمون T مستقل می توانیم بگوییم، دانش آموزان هر دو گروه آزمایش و کنترل نمرات بهتری در سؤالات غیرشناختی گرفتند.

تجزیه و تحلیل اطلاعات (۱)

۱. اغلب دانش آموزان که نزدیک به دو سوم هر کلاس هستند، این مشکل جدی را دارند که همیشه از دبیر خود می خواهند، اول جمله یا تعریف پرسیده شده را بگوید.
۲. این مشکل فقط مربوط به افراد درس نخوان نیست، بلکه افراد درس خوان نیز همین مشکل را با شدت کمتری تجربه می کنند.
۳. این مشکل بر یاد نگرفتن مطلب و موضوع تدریس شده دلالت دارد.
۴. اغلب همکاران این مشکل را در کلاس تجربه کرده اند، اما به نظر می آید توجهی به آن نکرده اند؛ زیرا بر این باورند که حفظ کردن دلالت بر خوب یاد گرفتن است.
۵. دانش آموزانی در تعریف مفاهیم توانایی مثال زدن و نشان دادن مصادیق این مفاهیم را ندارند، چون درک

عمیقی از مفاهیم ندارند و فقط تعاریف را حفظ کرده‌اند.

انتخاب راه‌حل جدید موقتی

آنچه که تا این مرحله انجام شد، ما را به یک مرحله پیش‌تر رهنمون شد؛ یعنی مرحله و زمان یادگیری، که ظاهراً مشکل در این مرحله بود. بنابراین باید شیوه‌های تدریس را متناسب با مشکل حال، بررسی می‌کردیم. لازم است اشاره شود که تدریس به روش سخنرانی و ارائه خلاصه مطالب روی وایت‌برد بود، اما این وضعیت باید عوض می‌شد.

برای تغییر این وضعیت و اعمال راه‌حل و روش‌های جدید، در بدو امر و قبل از اعمال راه‌حل، از هر دو کلاس آزمون شفاهی و کتبی به‌عمل آمد. نتایج این آزمون نمرات گروه آزمایش که ۱۴ نفر و گروه کنترل که ۱۳ نفر بودند، مهم بود. در امتحان کتبی میانگین کل نمره گروه آزمایش ۹/۵ و میانگین نمره گروه کنترل ۹/۴۶ به‌دست آمد که اختلاف چندانی نداشتند. در پرسش شفاهی نیز از ۱۴ نفر اعضای گروه آزمایش ۱۱ نفر مشکل ذکر کلمه اول برای یادآوری پاسخ را داشتند و از گروه کنترل نیز از ۱۳ نفر، ۱۰ نفر با این مشکل روبه‌رو بودند.

اجرای راه‌حل موقت

راه‌حلی که من پس از بررسی مسئله و مشکل و مشورت با کارشناسان و همکاران در نظر گرفته بودم، شامل سه اقدام زیر بود:

۱. نوشتن تمامی کلمات اصلی درس مطالعات اجتماعی روی کارت کلمات کلیدی؛
۲. پخش فیلم و تصویر در مورد مفاهیم؛
۳. الصاق کارت کلمات کلیدی به صفحه کتاب.

در کلاس گروه آزمایش

۱. با همکاری دانش‌آموزان مفاهیم کلیدی هر درس بررسی و به زبان محلی و بومی‌ترین مصادیق و مثال‌ها تعریف و مشخص می‌شد.
۲. مفهوم اصلی روی کارت درج می‌شد و از دانش‌آموزان خواسته می‌شد نسبت به آن حساس باشند و تعریف بهتری ارائه دهند.
۳. با استفاده از «ویدیو پروجکشن» مثال‌هایی در مورد مفهوم مورد نظر و مصادیق آن ارائه می‌شد.
۴. هر دانش‌آموز موظف بود در جلسه بعدی مفهوم مورد نظر را تدریس کند.

۵. در هر جلسه یک کلیپ که مربوط به موضوع بود پخش می‌شد که بر جذابیت کلاس می‌افزود و سپس از دانش‌آموزان خواسته می‌شد، درباره فیلم نظر دهند.
 ۶. یک جمله ناتمام در مورد مفهوم یا مفاهیم مورد نظر به دانش‌آموزان داده می‌شد و از آن‌ها خواسته می‌شد، در پایان کلاس و به‌صورت گروهی این مفهوم را کامل کنند.
 ۷. به دانش‌آموزان تأکید می‌شد که هیچ جمله‌ای را به صورتی که کتاب نوشته است، حفظ نکنند، بلکه خود را به جای نویسنده کتاب بگذارند و تلاش کنند آن جمله را به نحو دیگری که دوست دارند و قابل فهم برای دانش‌آموزان است، بنویسند.
- معلم نیز در این کلاس مانند گذشته تدریس نمی‌کرد و فقط دانش‌آموزان را برای ارائه منظم مطالب راهنمایی می‌کرد. دانش‌آموزان با این روش‌های متنوع، به درکی عمقی از مطالب اصلی درس می‌رسیدند. در مجموع شش هفته تحصیلی اجرای این طرح به طول انجامید و با توجه به اینکه حداکثر زمان این کلاس کمتر از ۴۵ دقیقه بود، در طول اجرای طرح موردی که حکایت از شکایت و خستگی دانش‌آموزان در کلاس داشته باشد، در عمل مشاهده نشد.

جدول ۲. مقایسه نمرات دو گروه آزمایش و کنترل قبل از اجرای طرح با آزمون t مستقل

گروه	تعداد	میانگین	انحراف استاندارد	Std. Error Mean
وضعیت آزمایش	۱۴	۹/۵۰۰۰	۲/۳۴۵۲۱	۰/۶۲۶۷۸
نمرات کنترل	۱۳	۹/۴۶۱۵	۲/۶۹۶۱۵	۰/۷۴۷۷۸

جدول ۲ نشان می‌دهد که دو گروه آزمایش و کنترل قبل از اجرای طرح میانگین نمرات تقریباً مشابهی دارند و از نظر آماری تفاوت آن‌ها معنادار نیست.

گردآوری شواهد (۲)

بعد از پایان اجرای طرح، دانش‌آموزان به شرایط کلاس‌های عادی برگشتند و اکنون می‌خواستیم بدانیم آیا پس از اجرای طرح بین دو گروه آزمایش و کنترل تفاوت‌هایی از نظر نحوه مواجهه با آزمون شفاهی

و کتبی به وجود آمده است یا خیر. بدین سبب ابتدا از دانش آموزان به صورت شفاهی سؤالاتی پرسیده شد. در جدول ۳ خلاصه نتایج دو هفته پرسش شفاهی در هر دو کلاس الف و ب آمده است.

جدول ۳. وضعیت نمرات کتبی گروه‌های آزمایش و کنترل بعد از اجرای طرح			
آزمایش کلاس الف	آزمایش کلاس ب	کنترل کلاس الف	کنترل کلاس ب
۱۲/۵	۱۶	۱۴	۱۳
۱۳	۱۶/۲۵	۱۱	۱۲
۱۶	۱۸	۱۲	۸
۱۷	۱۹	۹/۵	۹/۷۵
۱۷/۲۵	۱۳/۷۵	۱۰	۱۱
۱۵	۱۴	۱۱	۱۰
۱۴/۵	۱۷	۱۲/۲۵	-
۱۵	۱۶	۱۱	۱۰/۵
۱۵/۵		۱۰/۷۵	

جدول ۴. خلاصه اقدامات انجام شده		
کار انجام شده	نتایج بعد از اجرای طرح	نتایج قبل از اجرای طرح
پرسش شفاهی از ۱۴ نفر گروه آزمایش در طول دو هفته	از تعداد ۱۴ نفر، فقط سه نفر متفاوت همچنان طلب کلمه اول را داشتند.	از ۱۴ نفر ۱۱ نفر طلب کلمه اول را داشتند.
پرسش شفاهی از ۱۳ نفر گروه کنترل در طول دو هفته	از تعداد ۱۳ نفر، ۹ نفر متفاوت همچنان طلب کلمه اول را داشتند.	از ۱۳ نفر ۱۰ نفر طلب کلمه اول را داشتند.
آزمون کتبی گروه آزمایش	میانگین نمره افراد آزمایش به ۱۵/۵ ارتقا پیدا کرد.	۹/۵
آزمون کتبی گروه کنترل	میانگین نمره افراد کنترل به ۱۰/۷۵ ارتقا پیدا کرد.	۹/۴۶
برگزاری آزمون ۱	آزمون ۱ نشان داد که بعد از اجرای طرح بین نمرات دو گروه آزمایش و کنترل اختلاف معناداری به وجود آمده است. میزان این اختلاف حدود ۴/۵۷ نمره شد. قبل از اجرای این طرح اختلافی وجود نداشت.	پس می‌توان گفت، با اجرای طرح تغییرات قابل توجهی، هم در میزان طلب کلمه اول و هم در نمرات گروه که در طرح شرکت داده شده بودند به وجود آمد.

تدریس با استفاده از وسایل کمک آموزشی (رایانه، فیلم، اسلاید و...) را در دستور کار قرار داد. بنابراین به دبیران همکار پیشنهاد می‌شود: * در صورتی که دانش آموزان مطالب را زود فراموش می‌کنند، از **کارت‌های مفهومی** که خیلی ساده است استفاده شود.

* از درخواست تکرار عین جملات کتاب توسط دانش آموزان پرهیز شود.

* روش تدریس یکنواخت و سخنرانی یکطرفه معلم در کلاس به خستگی و عدم تمرکز و توجه دانش آموز منجر می‌شود، لذا باید روش‌های متنوعی را به کار برد.

* به مشکلات ظاهراً کوچک در کلاس، با دید عمیق نگرین شده. همان طوری که مشکل حاضر نشان داد، چون دانش آموزان در درک عمیق مفاهیم دچار مشکل بودند، تأکید بر آن محفوظات کمکی به حل مشکل نکرد.

جدول ۳ گویای آن است که هر دو گروه آزمایش نسبت به هر دو گروه کنترل از نمرات بالاتری برخوردار بوده‌اند و اجرای طرح توانسته است علاوه بر رفع مشکل درخواست کلمه اول، در ارتقای نمره کتبی دانش آموزان نیز مؤثر واقع شود. در مجموع نمرات کتبی گروه آزمایش ۱۵/۵ و گروه شاهد ۱۰/۷۵ شده است که می‌توان ۳/۷۵ نمره اختلاف را به حساب اجرای طرح برای گروه آزمایش و اجرایی نکردن آن برای گروه شاهد گذاشت. در آزمون شفاهی نیز از مجموع ۱۴ نفر گروه آزمایش، فقط ۳ نفر کلمه اول کلیدی را تقاضا کردند. این در حالی است که در گروه شاهد یا گواه از ۱۳ نفر، ۱۱ نفر تقاضای کلمه کلیدی را کردند.

اعتباربخشی به طرح

همان طوری که در ابتدای طرح نظرات سایر همکاران معلم را جویا شدم، دوباره بعد از اجرای طرح در جلسه شورای معلمان از همکاران خواستم به نقد و بررسی روش جدید و نتایج آن بپردازند. همکاران نتایج را تأیید و اجرای آن را موفقیت‌آمیز ارزیابی کردند.

پیشنهادات

مشکل این بود که دانش آموزان به خاطر عدم درک عمیق (مفهومی) و با وجود تکرار زیاد خواندن در گذر زمان، مطالب را فراموش می‌کردند و هنگام پرسش، از معلم درخواست گفتن کلمه اول را داشتند. برای اجتناب از چنین مشکلی باید روش‌های نوین

پی‌نوشت

* این طرح که چکیده طرح گزارش اقدام‌پژوهی با همین عنوان است، در سال ۱۳۹۴ به عنوان اثر برتر استان ایلام برگزیده شد.
hasan1841@gmail.com

منابع

۱. سمائی، مرضیه و سرایی، سمیه (۱۳۹۳). «چگونه توانستم دانش آموزانم را به مشارکت بیشتر در ارزشیابی شفاهی درس تاریخ ترغیب نمایم». مجله رشد آموزش تاریخ. شماره ۳.
۲. قاسمی‌پویا، اقبال (۱۳۸۲). راهنمای معلمان پژوهنده. لوح زرین. تهران.
۳. نایی، هوشنگ (۱۳۸۷). برنامه کامپیوتری آمار در علوم اجتماعی و SPSS. انتشارات روش.
۴. مؤمنی، حسن (۱۳۹۳). «گزارش اقدام‌پژوهی با عنوان علاقه‌مند کردن دانش آموزان به جامعه‌شناسی». فصل‌نامه رشد علوم اجتماعی. شماره ۶۳.